

Is een Wald wel een Bos als er Forest op staat?

Zonder twijfel een zeer cryptische titel. Maar de essentie ervan wordt weergegeven in Hoofdstuk 4 van Vera's proefschrift: Het gebruik van de wildernis vanaf de Middeleeuwen tot 1900. In dit hoofdstuk construeert Vera een historische werkelijkheid die in overeenstemming is met zijn zienswijze. Hij gebruikt als het ware de historische wetenschap, de bosgeschiedenis, als hulpwetenschap om historische bewijsstukken te leveren. Deze dienen vanzelfsprekend niet in tegenspraak zijn met zijn zienswijze, zijn alternatieve hypothese. Vera gebruikt de etymologie en toponomie om circumstantial evidence te verkrijgen.

Lukt dat, of is Vera aan het goochelen met namen en begrippen? Begeeft hij zich als leek op een terrein vol klemmen en valkuilen en balanceert zijn conclusie op de rand van de fantasie? Of durft hij zijn materiaal volgens wetenschappelijk aanvaardbare methoden te ordenen, te shuffelen en kan hij daaruit wetenschappelijk valide conclusies trekken?

Een korte beschouwing over een waarschijnlijkheid in de bosgeschiedenis.

De betekenis van Forst en Wald

Aan de hand van verschillende bronnen (zoals bepalingen waar in veeweide wordt geregeld) probeert Vera aan te tonen, dat de

Bewijzen

Om de vigerende theorie op zijn minst te kunnen ondergraven, zijn ook vanuit historisch perspectief "bewijzen" nodig. Dat zou kunnen door getuigen die ons vertellen hoe het ooit was. Levende menselijke getuigen ontbreken ons. Het bronnenmateriaal bestaat derhalve uit overgeleverde berichten: namen, beschrijvingen, handboeken, regelingen en wetten.

Daarbij doet zich bovendien het volgende probleem voor. Het geografische gebied dat Vera beschouwt, is taalkundig noch toponymisch als een eenheid te beschouwen. De bewijslast is derhalve verspreid over meerdere taalgebieden (Angelsaksisch-Engels/Nederlands-de Duitse talen/ Frans / Latijn) en juridische systemen. Het bewijs zal daaruit als een eenheid moeten worden gesmeed. Lukt dat op een eenduidige manier, dan zou dat een grote steun in de rug betekenen bij Vera's aanval op de vigerende theorie.

verschillende benamingen (en hun varianten: forest, foret, voorst, wold, weald, woud e.d.) in ieder geval niet op gesloten bos zouden slaan. Hij doet dat voor elk van de hiervoor aangegeven taalgebieden, en daarnaast ook voor de betekenis van de woorden bos en wildernis.

Forst (Forestis) is een begrip dat niet aan bos kan worden gelijkgesteld. Een Forst omvat niet alleen bossen, maar ook wateren, hoeven, bouwlanden en dergelijke. Dat is niet nieuw. Vera bewijst dat via een lange reeks van citaten -op klassieke wijze- wederom sluitend.

Wald wordt in de literatuur vrijwel altijd opgevat als (dicht) bos. Ook in mijn *Historia Forestis* is dit impliciet het geval, zoals Vera terecht opmerkt. In ieder geval wordt ervan uitgegaan dat het niet gaat om het parkachtige landschap dat Vera voor ogen staat.

Vera haalt daarentegen bronnen aan waaruit zou blijken, dat Wald ook en met name voorkomt in de betekenis van loof, bladeren en

takken, naast de betekenis van woud, bos. Steunend op de literatuur is Vera van mening, dat "Wald" een pars-pro-toto is: een geheel dat de naam kreeg van een deel.

De bladeren waren een bron van voedsel voor het vee. Het "Wald" was dan de wildernis waar weliswaar hout voorradig was, maar waar het vee zeker ook goed gevoed kon worden. Voor het vee bood het "Wald" gras, kruiden, eikels en het al genoemde loof. Het was de plek waar het vee zich tegoed kon doen. Vera bouwt hierbij sterk op het werk van Trier (Trier 1952, 1963), met name diens conclusie, dat het "Wald" een licht met bomen en struiken begroeide, voor de veeweide gebruikt gebied was, dat buiten de bebouwde velden/akkers lag (Vera p.96).

Naar mijn mening gaat Vera hier (te) kort door de bocht. De door hem aangevoerde bewijsplaatsten zijn op zich correct. Maar een zin als "De betekenis van het begrip 'Wald' omvatte in de Middeleeuwen en nog eeuwen daar-

Novemberscene uit een Frans getijdenboek uit de 16e eeuw, waarin varkens in het bos werden geakerd. (Foto ontleend aan Ten Cate, 1972)

(De meeste illustraties in het themanummer zijn afkomstig uit het proefschrift van Frans Vera.)

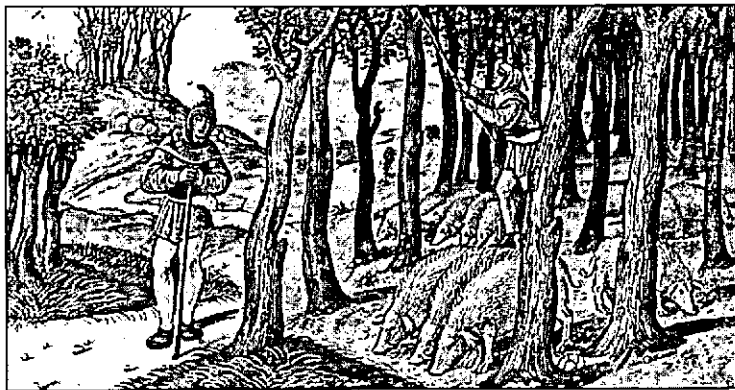
na dus de 'weide' met bloemen voor het vee en de bijen. Het 'Wald' bevatte ook graslanden" (p.92) is te absoluut. Alsof er geen enkele twijfel zou kunnen bestaan. Op zich is deze opvatting hoogstwaarschijnlijk correct voor de terreinen waarop de geciteerde bronnen betrekking hebben. Maar of deze conclusie veralgemeniseerd kan worden? Ik heb mijn twijfels. Toch: Vera heeft in ieder geval deels aangegeven dat Wald bepaald geen gesloten bos behoeft te zijn. En daar gaat het om.

Kanttekeningen

Eén en ander wil niet zeggen dat vanuit de historische invalshoek bij Vera's proefschrift geen kritische kanttekeningen geplaatst kunnen worden.

1. Vera gaat op een aantal plaatsen te kort door de bocht. Een voorbeeld heb ik hierboven aangegeven. Lokaal/regionaal gebruikte termen worden veralgemeniseerd. Dat is gevaarlijk. Maar belangrijker: het was niet nodig geweest. De aangehaalde voorbeelden en bewijsplaatsen alleen al geven aan dat de vigerende theorie niet volledig juist kan zijn. Deze behoeft dus tenminste aanpassing waarbij de richting die Vera aangeeft van belang is. Ik beschouw Vera's proefschrift als een aanzet daartoe.

2. Vera balanceert hier en daar op de rand van de cirkelredentatie. Een voorbeeld. Op pagina 92 constateert hij dat "dieren die voedsel zoeken, 'weiden' ". Hij

vervolgt: "Blijkens teksten ... bevatte het "Wald" voedsel, "weide", voor het vee, voor de vogels en voor de bijen. De betekenis van het begrip "Wald" omvatte dus ook de "weide", de voedselvoorziening voor deze dieren en voor het wild. Als voedsel diende gras en kruiden, die bijvoorbeeld "waydt" werden genoemd, maar ook het loof van bomen en struiken dat als veevoer werd verzameld (...). Ook de vruchten van bomen vormden "weide" voor het vee. De betekenis van het begrip "Wald" omvatte in de Middeleeuwen en nog eeuwen daarna dus de "weide" met bloemen voor het vee en de bijen. Het "Wald" bevatte ook graslanden" (p.92). Afgezien van de al opgemerkte absoluteheid van deze zin: dieren "weiden" in het Wald omdat er "weide" (voedsel) is, maar betekent dat ook dat het Wald "weiden" (open plekken) omvat juist omdat er dieren in worden "geweid"? Dat volgt niet automatisch, maar wordt niet verduidelijkt. Aan de hand van de bewijsplaatsen kan dat mijns inziens overigens ook niet.

3. Vera steunt bij een aantal van zijn aannames en bewijsplaatsen soms op wel een bijzonder smalle basis. In Hoofdstuk 4 zijn dat met name (in alfabetische volgorde) Buis (1985), Kaspers (1958) en Trier (1963). Hoewel ikzelf

Kaspers eveneens heb gebruikt, bestaan (ook bij mij) twijfels over de betrouwbaarheid van zijn publicatie. Naar mijn mening heeft Kaspers een hoog hypothetisch gehalte. In *Historia Forestis* ging het mij om het schetsen van een aantal met name juridische ontwikkelingen.

Dat was meer een vorm van interpoleren dan van interpreteren. In zijn proefschrift interpreteert Vera juist, en dat op een naar mijn smaak voor dit doel niet-geëigende publicatie. Hetzelfde geldt naar mijn mening voor Trier.

4. Vera heeft niet gecheckt of er in de omgeving van de terreinen, waarover verordeningen werden uitgevaardigd, wellicht dennenakkers gelegen waren. Dat is een belangrijke omissie, omdat het Tannensäen vanaf het midden van de zestiende eeuw zich over de Duitse landen en de Nederlanden verspreidde (Mantel, 1980). Vera heeft dus ook de relatie niet gelegd tussen de behandeling van deze vorm van generatieve verjonging van naaldbomen tegenover die van loofboomsoorten. Er bestaat hierdoor een relatief diffuus beeld over de waarde van een aantal door Vera gebruikte bewijsplaatsen. De overvloed van bewijsplaatsen compenseert dat echter, waardoor de conclusie niet wezenlijk wordt aangetast.

Her rooien van de 'akerbomen' op de acker, nadat de eiken en andere 'vruchtbare' bomen hun betekenis voor de varkensmast hadden verloren ten gevolge van de opkomst van de aardappel. (Illustratie: Andrews, 1853)

Conclusie

Ik kan niet anders dan op basis van Hoofdstuk 4 de conclusie trekken dat de vigerende theorie op zijn minst kritisch moet worden bekeken en aanpassing behoeft. Vera's conclusies zijn heel plausibel. Overigens sluiten de vigerende theorie en de opvattingen van Vera elkaar op basis van het historische materiaal niet uit.

Literatuur

- Buis, J. (1985). *Historia Forestis. Nederlandse Bosgeschiedenis*. 2 dln. Hes Uitgevers, Wageningen/Utrecht.
- Buis, J. (1993). *Holland Houtland*. Prometheus, Amsterdam.
- Heidinga, H.A. (1987). *Medieval Settlement and Economy North of the Lower Rhine*. Van Gorcum, Assen/Maastricht-Wolfeboro (New Hampshire, USA).
- Kaspers, H. (1957). *Comitatus nemoris. Die Waldgrafschaft zwischen Maas und Rhein*. Beiträge zur Geschichte des Dürener Landes, Band 7, Düren/Aachen.
- Mantel, K. (1980). *Forstgeschichte des 16. Jahrhunderts unter dem Einfluss der Forstordnungen und Noe Meurers*. Verlag Paul Paray, Hamburg/Berlin.
- Markl, H. (1983). *Natur und Geschichte*. Schriften der Carl Friedrich von Siemens Stiftung. Band 7, R. Oldenbourg Verlag, München/Wien.
- Slicher van Bath, B.H. (1960). *De agrarische geschiedenis van West-Europa*. Spectrum, Utrecht/Antwerpen.
- Trier, J. (1952). *Holz. Etymologien aus dem Niederwald*. Münster-sche Forschungen. Band 6, Böhlau Verlag, Münster/Köln.
- Trier, J. (1963). *Venus. Etymologien um das Futterlaub*. Münster-sche Forschungen. Band 15, Böhlau Verlag, Münster/Köln.

5. Vera besteedt geen aandacht aan een aantal aspecten die toch van belang kunnen zijn. Te denken valt aan de samenstelling van de veestapel, die juist in de dertiende eeuw (maar ook in latere eeuwen) spectaculaire veranderingen onderging (er kwam meer groot vee) (Slicher van Bath, 1960). Ook de klimaatschommelingen in deze periode zijn naar mijn mening onderbelicht (Heidinga, 1987; Buis, 1993).

Maar aan een aspect dat met name in de Duitse landen speelt, had hij niet voorbij moeten gaan. Dat is de kwestie van de houtnood. Telkens en telkens weer wordt er uitgebreid geklaagd over het verdwijnen van bos. Toch kan er geen structurele houtnood hebben bestaan (Markl, 1983). Zonder hout loopt elke maatschappij hopeloos vast.

Het aardige is nu, dat de vigerende theorie hier geen antwoord op heeft. Dat kan ook niet, want dat is een "ecologische" theorie. Vanuit de historische wetenschappen wordt één en ander als volgt verklaard. Het voor bouwen benodigde hout was afkomstig van zwaarder hout dat rond boer-

derijen en nederzettingen stond. Ook overhoeken kunnen met zwaardere bomen bezet zijn geweest. Het brandhout zou dan afkomstig zijn geweest uit hakhoutbossen en uit de boerengeriefhoutbosjes.

Maar wat als er hier sprake was van een parkachtig landschap waarin alleen enkele bosschages met zwaardere bomen voorkwamen (het nederwald versus het hoogweld) zoals Vera die beschrijft?

Die mogelijkheid is zeker plausibel. Dat er geen structurele houtnood ontstond, kan ook verklaard worden in termen volgend uit de alternatieve hypothese van Vera!

Persoonlijke mening

Ik vind het inhoudelijk en qua uitvoering een mooi proefschrift. Eindelijk weer eens een werk dat breed discussie veroorzaakt. Vera gooit een steen in de vijver. Ook in de mijne. Er zijn bepaald ook kritische kanttekeningen bij Vera's conclusies te plaatsen. Op basis van de historische bewijspplaatsen verdienen ze in ieder geval zeker serieus te worden genomen.